

Voorwoord

Het jaar 2004 was in een aantal opzichten een bijzonder jaar. In de eerste plaats omdat de raad begon met twee waarnemend voorzitters: de heer ir. J.J.de Graeff en mw. prof.mr. J.de Jong.

Zij hebben de vacature die ontstond door het vertrek van de heer mr. P. Noordanus per 1 januari 2004 als waarnemer met enthousiasme ingevuld. Dat duurde tot 1 maart 2004 toen de heer drs. F.H. van der Veen werd benoemd tot voorzitter. Hij is voorzitter gebleven tot het eind van de raadsperiode. De laatste maanden van 2004 heeft hij een belangrijke bijdrage geleverd aan de formatie van een nieuwe raad. Raad en secretariaat zijn hem zeer erkentelijk voor de voortvarendheid waarmee hij een groot aantal adviezen over de eindstreep heeft geholpen.

Daarmee kom ik op het tweede punt. Dit jaar was ook bijzonder omdat dit het laatste jaar was van de (tweede) vierjaarlijkse zittingsperiode van de raad. Omdat de raad in zijn laatste jaar zat, is geprobeerd alle geplande adviezen dit jaar ook daadwerkelijk af te ronden. Dat is op één advies na ook gelukt. Zo heeft de raad zijn tweede zittingsperiode succesvol af kunnen sluiten.

Het advies '*Gereedschap voor Ruimtelijke Ontwikkelingspolitiek*' geeft een nuchtere kijk op de hype ontwikkelingsplanologie en is veelvuldig aangevraagd. Er is veel belangstelling voor lezingen vanuit raad en secretariaat over dit onderwerp. Het advies '*Buiten Bouwen*' kende een enerverende voorgeschiedenis met de vele debatten in het land die eraan vooraf gingen. We hebben hiervan geleerd hoe verrijkend de regionale inbreng kan zijn. Hoewel de raad al eerder uitgebreid was ingegaan op de Vijfde Nota en diverse thema's die in de Nota Ruimte een rol spelen kon een briefadvies met kernpunten over de Nota Ruimte niet uitblijven. Eind van het jaar zijn vier robuuste adviezen uitgekomen die echt op de middellange termijn zijn gericht: over de toekomst van de landbouw en het landelijk gebied, over het eigen woningbezit, over de Nederlandse steden in internationaal perspectief en over de toekomstige energievoorziening.

In de derde plaats was 2004 een bijzonder jaar omdat eind van het jaar het kabinet nog een nieuwe raad heeft benoemd. De leden die al twee perioden zitting hadden gehad in de raad zijn niet teruggekeerd. Van de leden die pas één periode achter de rug hadden konden slechts twee leden die functie van raadslid nog combineren met een nieuwe hoofdfunctie. Zo is per 1 januari 2005 een vrijwel geheel vernieuwde raad aangetreden. Achter in dit jaarverslag vindt u niet alleen een overzicht van de raad zoals die in 2004 bestond, maar ook van de nieuwe raad. De nieuwe raad zal vanaf 1 januari 2005 worden voorgezeten door de heer mr. H. Meijdam. De heer Meijdam heeft een uitgebreide bestuurlijke ervaring en wordt per 1 januari 2005 tevens burgemeester van Zaanstad.

Tenslotte was dit jaar bijzonder omdat er door de raad een zelfevaluatie is uitgevoerd. Deze bestond uit twee delen. Het eerste deel is een beschouwing over het werk van de VROM-raad door een commissie van onafhankelijk deskundigen onder leiding van de Commissaris van de Koningin in Overijssel, de heer Janssen. De commissie was positief over de kwaliteit van het werk van de raad en heeft nuttige adviezen gegeven, bijvoorbeeld ten aanzien van de doelgroep en de doorwerking. Het tweede deel is een evaluatie van de afgelopen periode door de raad zelf. Het evaluatiedocument als geheel is inmiddels aan betrokken bewindspersonen en parlement aangeboden.

Ter afsluiting nog een kleine vooruitblik. Normaal wordt met prinsjesdag een nieuw werkprogramma met de begroting gepresenteerd. Omdat de nieuwe raad pas begin 2005 aantreedt is daar in 2004 vanaf gezien. In 2005 begint de raad met het opstellen van een voorstel voor een nieuw werkprogramma dat aan de minister zal worden voorgelegd.

Verder komt in 2005 de toekomst van de adviesraden in algemene zin weer aan de orde. In het kader van het actieprogramma tot modernisering van de overheid ('Project Andere Overheid') zal waarschijnlijk minister De Graaf begin van het jaar zijn plannen presenteren.

De voorzitter,
drs. F.H. van der Veen

De algemeen secretaris,
drs. A.F. van de Klundert

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1	Taak en werkwijze van de VROM-raad	4
1.1	Taak van de raad	4
1.2	Werkwijze	4
1.3	Werkprogramma 2003-2004	5
1.4	Het jaar 2004 in vogelvlucht	5
1.5	Evaluatie van de raad	7
1.6	Financieel overzicht 2004	8
Hoofdstuk 2	Adviezen in 2004	9
2.1	Gereedschap voor ruimtelijke ontwikkelingspolitiek	9
2.2	Buiten Bouwen	12
2.3	Advies over de Nota Ruimte	14
2.4	'Meerwerk'. Advies over de landbouw en het landelijk gebied in ruimtelijk perspectief	16
2.5	Nederlandse steden in internationaal perspectief: profileren en verbinden	18
2.6	Op eigen kracht. Eigenwoningbezit in Nederland	20
2.7	Energietransitie: klimaat voor nieuwe kansen	22
2.8	Adviezen in voorbereiding	24
2.9	Reactie op 'Verantwoorde risico's, veilige ruimte', advies uit 2003	26
Hoofdstuk 3	Interne en externe contacten	27
3.1	Overleg met de bewindslieden	27
3.2	Samenwerking met het departement	27
3.3	Samenwerking met andere raden	27
3.4	Andere externe contacten	28
3.5	Internationale activiteiten	28
Bijlage 1	Samenstelling raad en secretariaat	29
Bijlage 2	Publicaties van de raad (per 31 december 2004)	33

Hoofdstuk 1 Taak en werkwijze van de VROM-raad

1.1 Taak van de raad

De VROM-raad adviseert regering en parlement over de hoofdlijnen van beleid aangaande de duurzame kwaliteit van de leefomgeving en over andere onderdelen van het rijksbeleid, die relevant zijn voor de hoofdlijnen van het beleid op het gebied van volkshuisvesting, ruimtelijke ordening en milieubeheer. Hoe bereik je een samenleving die duurzaam met haar hulpbronnen wil omgaan? Hoe wordt het VROM-beleid beïnvloed door internationale ontwikkelingen en veranderingen in de maatschappij? Sluiten economie en ecologie elkaar uit of kunnen ze samengaan? Hoe moet onze ruimtelijke hoofdstructuur zich ontwikkelen? Welke punten horen thuis op de agenda van het wonen? Welke nieuwe beleidsinstrumenten en concepten kunnen ingezet worden om het VROM-beleid vorm en vooral ook uitvoering te geven?

1.2 Werkwijze

De raad tracht een heldere analyse te maken van de aan hem voorgelegde vraagstukken en wil perspectieven schetsen, die een impuls geven aan maatschappelijke, beleidsmatige en politieke discussies. De raad streeft naar het uitbrengen van sectoroverstijgende, niet-verkokerde adviezen. De raad streeft er tevens naar de verbanden tussen de adviesonderwerpen goed in het oog te houden. Dat geldt uiteraard voor de adviezen binnen een beleidsveld, maar ook daartussen. Voorbeeld is de relatie tussen het advies *'Op eigen kracht, Eigenwoningbezit in Nederland'*, dat aansluit op de eerder uitgebrachte adviezen *'Betrokken burger, betrokken overheid'* (over de nota Wonen) en *'Wonen, beleid en legitimiteit'* (ter voorbereiding van de nota Wonen). Het advies *'Meerwerk. Advies over de landbouw en het landelijk gebied in ruimtelijk perspectief'* legt verbanden tussen de beleidsvelden ruimtelijke ordening en milieu en bouwt voort op het eerdere advies *'Sterk en mooi platteland'*.

De raad legt de nadruk op gedegen schriftelijke adviezen over strategische keuzen voor de middellange termijn, aan het begin van de beleidscyclus. Dit sluit overigens niet bij voorbaat het uitbrengen van korte en/of snelle reacties uit. Ook is de raad voorstander van minder conventionele vormen van communicatie. Indien daarvoor van de zijde van leden van één van de Kamers der Staten-Generaal belangstelling bestaat, is de VROM-raad ook gaarne bereid met hen van gedachten te wisselen. Rondetafelgesprekken en expertmeetings vormen belangrijke input voor de adviezen. Vernieuwend in 2004 waren de werkbezoeken en geïdebatten die gehouden werden in het kader van het advies *'Buiten Bouwen'*.

De raad streeft naar een flexibel en meerjarig programma, waarbij de wensen van de minister omtrent de aan te pakken onderwerpen en het tijdstip van advisering het uitgangspunt zijn. Daarnaast wordt getracht zo veel mogelijk aan te sluiten bij de bestuurlijke agenda: er is ook ruimte voor onderwerpen die niet zijn voorzien, noch door de bewindslieden noch door de raad. Dat kunnen onderwerpen zijn van specifieke aard, bijvoorbeeld snelle adviezen van een beperkte omvang of een nadere uitwerking van een onderdeel uit een eerder uitgebracht advies.

Bij de voorbereiding van de adviezen volgt de raad in het kort de volgende werkwijze. Op voorstel van de voorzitter wijst de raad uit zijn midden een 'trekker' aan. Deze stelt in samenspraak met de voorzitter een korte terreinverkenning op en samen overleggen zij met

de top van het ministerie van VROM over de vast te stellen adviesaanvraag. Voor de voorbereiding van het advies wordt een werkgroep uit de raad samengesteld, die een startnotitie opstelt. Hierover voert de raad een eerste debat. Startnotitie en debat vormen uitgangspunt voor de werkzaamheden van de werkgroep, die leiden tot de vaststelling van het advies door de raad en de aanbieding aan de adviesvrager, de minister van VROM en eventueel andere bewindspersonen, gevolgd door bredere verspreiding. De werkgroep wordt ondersteund door een projectgroep uit het secretariaat.

1.3 Werkprogramma 2003-2004

Op basis van gesprekken met sleutelpersonen op het ministerie en met de bestuursraad in het bijzonder, is een globaal, tweejarig werkprogramma ontwikkeld voor de tweede helft van de raadsperiode 2001-2004. Dit werkprogramma is op 23 december 2002 door de minister van VROM vastgesteld.

Op 1 januari 2004 waren uit dit werkprogramma de volgende adviezen in voorbereiding:

- Gereedschap voor Ruimtelijke Ontwikkelingspolitiek.
- 'Meerwerk'. Advies over de landbouw en het landelijk gebied in ruimtelijk perspectief.
- Nederlandse steden in internationaal perspectief: profileren en verbinden.
- Op eigen kracht, Eigenwoningbezit in Nederland.
- Energietransitie: klimaat voor nieuwe kansen.
- Global commons.

In het werkprogramma was verder een bundel van essays van raadsleden opgenomen, ook deze werd in 2004 voorbereid.

De voorbereiding van het advies '*Buiten Bouwen*' uit het werkprogramma werd in 2004 ter hand genomen.

Daarnaast heeft de raad besloten naar aanleiding van het uitkomen van de Nota Ruimte, in het voorjaar van 2004, een advies op te stellen. Het betreft een ongevraagd advies.

Van de themacommissie ouderenbeleid van de Tweede Kamer werd in 2004 een adviesaanvraag ontvangen, naar aanleiding van deze aanvraag werd het advies '*Ouderenbeleid en wonen*' voorbereid. Dit advies verschijnt in 2005.

Samen met de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling werd in 2004 een vooronderzoek gedaan naar de verhouding tussen het fysieke en het sociale bij de ruimtelijke inrichting. Mogelijk resulteert dit in 2005 in een advies.

1.4 Het jaar 2004 in vogelvlucht

In 2004 heeft de raad zeven adviezen uitgebracht:

- Gereedschap voor Ruimtelijke Ontwikkelingspolitiek;
- Buiten Bouwen;
- Advies over de Nota Ruimte;
- 'Meerwerk'. Advies over de landbouw en het landelijk gebied in ruimtelijk perspectief;
- Nederlandse steden in internationaal perspectief: profileren en verbinden;
- Op eigen kracht, Eigenwoningbezit in Nederland;
- Energietransitie: klimaat voor nieuwe kansen (een gezamenlijke uitgave met de Algemene Energieraad).

De raad heeft in 2004, evenals in voorgaande jaren, diverse studies laten verrichten. Voor het advies '*Meerwerk. Advies over de landbouw en het landelijk gebied in ruimtelijk perspectief*' heeft Alterra een studie verricht naar een aantal deelonderwerpen die aan de orde komen in het advies: de grondmarkt, de Europese Kaderrichtlijn Water, de rol van de

consument in de agrarische productie, mogelijke nieuwe eisen van de land- en tuinbouw aan de ruimtelijke ordening, verbrede landbouw, de leefbaarheid van het landelijk gebied, en veranderingen in het agrarisch cultuurlandschap.

In het kader van de voorbereiding van het advies *'Nederlandse steden in internationaal perspectief: profileren en verbinden'* is een quickscan vergelijking gemaakt van het beleid in andere landen en steden door Ecorys/NEI, en is een drietal essays geschreven over de volgende onderwerpen:

- de 'softe' (brainport) kant, door drs. J. Saris;
- een West-Europees perspectief op de Nederlandse stedelijke netwerken, door prof.dr. J.G. Lambooy;
- het aspect migratie, door prof.dr. J.M.M. van Amersfoort.

De essays zijn opgenomen in een achtergrondstudie.

Voor het advies *'Op eigen kracht. Eigenwoningbezit in Nederland'* hebben dr. M. Elsinga en drs. J. Hoekstra (OTB TU-Delft) een internationale literatuurstudie verricht naar de betekenis van eigenwoningbezit. Deze studie is als achtergronddocument gepubliceerd. Daarnaast werd voor dit advies een analyse gemaakt van de rol van eigenwoningbezit op de regionale woningmarkten, door drs. A. Buys en drs. J. van Iersel (RIGO, Research en advies).

Ten behoeve van het advies *'Energietransitie: klimaat voor nieuwe kansen'* hebben enkele externe deskundigen de volgende onderwerpen uitgediept dan wel hun visie hierop gegeven:

- De Europese context van energietransitie, door prof. J. Chesshire;
- Dnergiescenario's in relatie tot transitiebeleid, door dr. J.J.C. Bruggink;
- Energietechnologieën in relatie tot transitiebeleid, door ir. M. Menkveld e.a.;
- Energie-efficiency verbetering in relatie tot transitiebeleid, door prof.dr. K. Blok en dr. J. de Beer (Ecofys);
- Kansen die de energietransitie biedt aan de Nederlandse industrie van de energietransitie, door dr.ir. G. Verbong (TU Eindhoven).

In 2004 is de raad twaalf maal plenair bijeengekomen. In deze vergaderingen zijn de uitgebrachte en nog in voorbereiding zijnde adviezen in verschillende stadia van voorbereiding besproken. In dat verband hebben ook enkele presentaties door niet-raadsleden plaatsgevonden, zoals door prof.ir. N.D. van Egmond over *'Duurzaamheidsbelang'*, en bij de laatste raadsvergadering van de raadsperiode 2001-2004 door dr.ir. L. Bertolini (UvA) en dhr. A. Betsky (NAi). De vergaderingen zijn daarnaast in sommige gevallen ook bijgewoond door bijvoorbeeld uitvoerders van studies voor de raad of leden of medewerkers van een raad waarmee wordt samengewerkt voor een advies. Voor de voorbereiding van de adviezen zijn werkgroepen uit de raad in 2004 in totaal ongeveer veertig maal bijeengekomen.

Voorts heeft de raad ook in 2004 bijzondere bijeenkomsten belegd. Zo werd er op 27 mei 2004 een slotdebat gehouden van het advies *'Buiten Bouwen'* met externe deskundigen, waarbij het advies werd aangeboden aan minister Dekker. Verder is eind 2004 een rondetafelgesprek georganiseerd over het advies *'Gereedschap voor ruimtelijke ontwikkelingspolitiek'* met deskundigen op het gebied van grondbeleid en bestuursrecht. Ten behoeve van het advies *'Nederlandse steden in internationaal perspectief: profileren en verbinden'* is een themabijeenkomst georganiseerd over Schiphol Zuidas met externe deskundigen. Voor het advies *'Energietransitie: klimaat voor nieuwe kansen'* is een deskundigenraadpleging gehouden.

Nadat de heer Noordanus eind 2003 zijn voorzitterstaak had neergelegd is er in maart 2004 een voorzitter aangesteld voor de raad, de heer drs. F.H. van der Veen. Ter overbrugging hebben in januari en februari van dit verslagjaar de vice-voorzitters de taken waargenomen: de heer ir. J.J. de Graeff en mw. prof.mr. J. de Jong.

Op de website van de VROM-raad (www.vromraad.nl) staan alle adviezen die de raad heeft uitgebracht, ook staat er informatie over de raadsleden en de medewerkers van het secretariaat. Deze website, die vanaf eind 1998 operationeel is, wordt goed bezocht.

Voor zijn functioneren is de raad sterk afhankelijk van het hem ter beschikking gestelde secretariaat. In 2000 is het secretariaat gereorganiseerd en vanaf 2001 wordt er met een nieuwe organisatiestructuur gewerkt. Deze reorganisatie is in 2004 geëvalueerd in opdracht van het presidium van de VROM-raad. Geconcludeerd mag worden dat er niets mis is met de huidige organisatiestructuur van het secretariaat.

1.5 Evaluatie van de raad

Op 6 december 2004 heeft de raad een evaluatieverslag over de tweede raadsperiode aan de minister van VROM, de minister van Binnenlandse Zaken en de beide Kamers der Staten-Generaal aangeboden. Conform de Kaderwet adviescolleges dienen adviesraden iedere vier jaar een zelfevaluatie uit te voeren. Het evaluatieverslag bestaat uit twee delen. Deel 1 bevat het rapport van een externe evaluatiecommissie die gekeken heeft naar de kwaliteit en opportuniteit van de adviezen. Het had wellicht voor de hand gelegen te kijken naar de doorwerking van adviezen. Dit begrip is echter zo complex, zoals ook blijkt uit de studie die hierover in 2004 is verschenen, dat gekozen is voor het begrip opportuniteit. De commissie bestond uit de heer mr. G.J. Jansen, Commissaris van de Koningin in Overijssel, de heer prof.dr. P. Schnabel, directeur van het Sociaal en Cultureel Planbureau, en de heer prof.dr.ir. P. Vellinga, decaan van de Faculteit Aard- en Levenswetenschappen van de Vrije Universiteit. De commissie was positief over de kwaliteit van de uitgebrachte adviezen. De commissie adviseerde het strategisch partnerschap met het departement te versterken en de interactie met andere overheden te intensiveren (met de provincies, maar zeker ook met gemeenten en met 'Brussel'). Daarnaast was een belangrijke boodschap van de commissie dat de raad zeker moet voortgaan met het actief zoeken en voeden van het maatschappelijk debat.

In deel 2 merkt de raad zelf op dat het sectoroverschrijdende karakter de tweede raadsperiode wat minder nadrukkelijk aan de orde is geweest en dat er meer is ingespeeld op de politiek-bestuurlijke actualiteit. De raad heeft actief gezocht naar nieuwe vormen van communicatie en debat maar wil dat spoor verder ontwikkelen. Het contact met het departement is de afgelopen periode sterk verbeterd, alle adviezen zijn besproken met de bewindslieden. Toch kan er nog veel worden gewonnen. De adviescapaciteit van de raad zou beter kunnen worden benut en de adviesaanvragen zouden scherper kunnen. Ten slotte gaat de raad kort in op de (positieve) ervaringen in de samenwerking met andere adviesraden en op de opties die in het kader van het 'Project Andere Overheid' in discussie zijn. De raad is sterk voor samenwerking maar ziet om verschillende redenen weinig in samenvoeging van adviesraden.

1.6 Financieel overzicht 2004

De VROM-raad heeft een eigen begrotingsartikel: 01.13, onderverdeeld in drie onderdelen: ambtelijk personeel (01.01), overige personele uitgaven (01.02) en algemene materiële uitgaven (01.06).

Toelichting

Algemeen

Een definitief financieel overzicht is nog niet voorhanden. In dit overzicht is uitgegaan van de opgenomen standen in de financiële informatie Centrale Sector op peildatum 31 december 2003.

In het financieel overzicht 2003 van de VROM-raad zijn opgenomen de begrote verplichtingen en uitgaven voor 2003, alsmede de gerealiseerde verplichtingen en uitgaven in 2003. Er is gebruik gemaakt van de budgettaire flexibiliteit van de budgetten onderling.

Posten personeel

De vastgestelde formatie van het secretariaat van de VROM-raad is in 2003 verminderd met 1 fte en vastgesteld op 19 fte's. Deze vermindering is het gevolg van de taakstelling die de VROM-raad opgelegd heeft gekregen naar aanleiding van de bezuinigingen op personeel van het ministerie VROM. Het financieel overzicht geeft aan dat de gerealiseerde verplichtingen en uitgaven voor de post ambtelijk personeel hoger zijn dan begroot. Redenen zijn de volledige vervulling van de vacatures en bovenformatief (betaald) personeel. De inhuur van externen, nodig voor de extra ondersteuning binnen het secretariaat, heeft ervoor gezorgd dat de gerealiseerde verplichtingen en uitgaven voor de post overige personele uitgaven hoger zijn dan begroot.

Posten materieel

De realisatie van de uitgaven ligt iets lager dan de oorspronkelijke raming. Oorzaak is onder andere dat enkele in het verslagjaar geplande betalingen niet konden worden gerealiseerd, maar doorschuiven naar 2004.

Voor de gerealiseerde verplichtingen is nog van belang dat een geplande opdracht niet binnen de gestelde termijn verstrekt kon worden in verband met gewijzigde VROM-procedures.

Financieel overzicht 2003 Artikel 01.13 (bedragen x € 1000)	Verplichtingen		Uitgaven	
	<i>Begroting 2003¹</i>	<i>Realisatie 2003</i>	<i>Begroting 2003</i>	<i>Realisatie 2003</i>
01.01 ambtelijk personeel	1.099	1.141	1.099	1.141
01.02 overige personele uitgaven	314	371	314	371
01.06 algemene materiële uitgaven	777	698	777	657
Totaal	2.190	2.210	2.190	2.169

¹ Inclusief loonbijstelling ambtelijk budget en detacheringen.

Hoofdstuk 2 Adviezen in 2004

2.1 Gereedschap voor ruimtelijke ontwikkelingspolitiek

Aanleiding

De discussie over de inhoudelijke, procedurele en organisatorische aspecten van de ruimtelijke planning vertaalt zich, met name de laatste jaren, in pleidooien voor ontwikkelingsplanologie of ontwikkelingsgerichte ruimtelijke politiek. De grote aandacht voor het concept ontwikkelingsplanologie en de veelkleurige invulling van dat concept rechtvaardigen op zichzelf al een verdiepingsslag. In het werkprogramma 2003-2004 werd aangegeven dat de raad een advies voorbereidt met als werktitel '*Ontwikkelingsplanologie: naar een betere koppeling tussen planning en uitvoering*'.

Voor de raad zijn de pleidooien voor meer ontwikkelingsplanologie de uitdrukking van het verlangen naar een betere en effectievere ruimtelijke planning en naar een daarop gerichte herverdeling van rollen en financiële middelen. Het instrumentele kader van de ruimtelijke planning zal de voorwaarden daarvoor moeten creëren. De aandacht van de raad richt zich in dit advies vooral op het '*Gereedschap voor Ruimtelijke Ontwikkelingspolitiek*'.

Inhoud advies

Het begrip ontwikkelingsplanologie

Ontwikkelingsplanologie of ruimtelijke ontwikkelingspolitiek staat sterk in de belangstelling, maar is geen nieuw begrip. Het achterliggende streven naar een sterkere doorwerking van de ruimtelijke planning in de ontwikkeling van de fysieke leefomgeving past in een lang lopende beweging. De roep om ontwikkelingsplanologie laat zien dat veranderingen in het ruimtelijke beleid gewenst zijn. Het begrip 'ontwikkelingsplanologie' kent vele betekenissen. De raad plaatst daarbij kritische kantekeningen en gebruikt een eigen werkdefinitie:

Ruimtelijke ontwikkelingspolitiek omvat het geheel van publieke interventies in het fysieke domein, – planvorming daaronder begrepen – dat gericht is op de daadwerkelijke realisatie van ruimtelijke kwaliteit, in samenspraak met belanghebbenden en maatschappelijke organisaties en veelal in samenwerking met marktpartijen.

Rollen van partijen

Ruimtelijke ontwikkelingspolitiek vraagt om een nieuwe rol voor de provincies en een andere rol van belanghebbenden. Het komt voor dat lange juridische procedures worden gevoerd over ruimtelijke ontwikkelingen waarover de meningen verdeeld zijn en blijven. Voor- noch tegenstanders zijn daarbij gebaat. De raad bepleit daarom het zwaartepunt van de maatschappelijke discussie te leggen in de eerste fasen van de ontwikkelingsplanning. Ook pleit de raad voor een heroverweging van het stelsel van rechtsbescherming, waarbij 'hindermacht' wordt ingeruild voor grotere invloed van maatschappelijke organisaties en belanghebbenden in een eerdere fase van de besluitvorming.

Wettelijk kader

Overheidssturing in de ruimtelijke ordening heeft meer en meer het karakter van ruil en onderhandeling gekregen. Het grondbeleid speelt hierin een sleutelrol. De raad pleit voor grotere transparantie daarbij. Voorts is de wetgeving op dit terrein niet toereikend:

- Op dit moment maakt het veel verschil voor de mogelijkheden tot verhaal van publieke kosten (voorzieningen in het algemeen belang, zoals aanleg van groen) of de overheid eigenaar van de grond is of niet. De raad doet aanbevelingen om dit verschil te verkleinen en weg te nemen.

- Er zijn risico's verbonden aan het verbinden van financiële voorwaarden aan planologische medewerking door de overheid, zoals bijvoorbeeld gebeurt bij de Ruimte voor Ruimte-regeling. De raad bepleit daarom een solide wettelijke regeling hiervoor.
- Het zelfrealisatiebeginsel geeft aanleiding tot het innemen van grondposities (strategische grondaankopen door projectontwikkelaars) en vormt een hinderpaal voor concurrentie bij locatieontwikkeling. De raad bespreekt mogelijkheden om de consequenties van dit beginsel te verzachten.

Verder komen in het advies interessante buitenlandse voorbeelden aan de orde:

- Het Valenciaanse model voor locatieontwikkeling dat concurrentie bevordert.
- De Amerikaanse transferable development rights (verhandelbare ontwikkelingsrechten) die hier ingezet zouden kunnen worden ter voorkoming van planschadeclaims.

Ten slotte doet de raad suggesties om iets te doen aan het, overigens door hem gerelativeerde, probleem van 'stroperigheid van procedures'.

Reactie en doorwerking

De inzet van de raad met dit advies was een bijdrage te leveren aan een meer uitvoeringsgericht ruimtelijk beleid. In de reactie van de minister van VROM wordt het advies onderschreven. Volgens de minister geeft het advies een interessant en breed overzicht van de instrumentele aspecten van ontwikkelingsplanologie. De minister concludeert dat het kabinet al een flink aantal stappen zet om de knelpunten in het instrumentele kader voor de ruimtelijke planning met het oog op ontwikkelingsplanologie op te heffen. De minister verwijst daarbij naar een aantal trajecten binnen het departement die parallel aan het adviestraject liepen. De raad heeft in een aantal trajecten afzonderlijk input geleverd. De trajecten zijn onder meer de Nota Ruimte, de herijking VROM-regelgeving, de bundeling en ontkokering van rijksbudgetten (ILG, ISV) en de vernieuwing van regelgeving (onder meer WRO, grondexploitatiewet, WGR-plus). Daarnaast was er een intern traject Ontwikkelingsplanologie bij het directoraat-generaal Ruimte van het departement. De resultaten zijn weergegeven in een kabinetsstandpunt over grondbeleid en Nota Ruimte (25 november 2004) met onderliggende onderzoeksrapporten. Het traject krijgt doorwerking in de lijnorganisatie van het departement en in de 14 voorbeeldprojecten uit de Nota Ruimte. Provincies, VROM en andere partijen proberen hierin gebiedsontwikkeling als werkwijze toe te passen, ondersteund door een adviescommissie Gebiedsontwikkeling.

Publiciteit

De reacties op het advies zijn over het algemeen positief. Het advies fungeert als naslagwerk. Een persgesprek heeft ervoor gezorgd dat het advies in de publiciteit kwam. Het advies is tijdens een aantal bijeenkomsten gepresenteerd en er zijn twee artikelen gepubliceerd. De provincie Limburg heeft naar aanleiding van het advies het onderwerp verhandelbare ontwikkelingsrechten verder onderzocht. Het onderzoeksrapport is in december 2004 aan de raad aangeboden. Samen met het Ruimtelijk Planbureau houdt de raad in het voorjaar van 2005 presentaties over ontwikkelingsplanologie bij de provincies.

Daarnaast heeft de raad op 2 december 2004 een rondetafelgesprek over het advies georganiseerd met deskundigen op het gebied van grondbeleid en bestuursrecht. De deelnemers waren zowel complimenteus als kritisch over het advies. Er was waardering voor het complete overzicht en de agendering van de kwesties in grondbeleid en instrumenten. De kritiek richtte zich op het caleidoscopische karakter van het advies, het ontbreken van een keuze tussen faciliterend of actief grondbeleid en het ontbreken van een principiële bespreking van het instrumentarium voor ontwikkelingsplanologie.

Samenstelling werkgroep

Vanuit de raad waren bij dit advies betrokken: mw. drs. A.M.J. Rijckenberg (voorzitter werkgroep), prof.dr. R. van Engelsdorp Gastelaars, mw. prof.mr. J. de Jong, prof.dr.ir. J. van der Schaar en mr. P.G.A. Noordanus (tot 31 december 2003).

Een belangrijke bijdrage is geleverd door ir. A.W.M. van der Ham van Oicon, ruimtelijk-
bestuurskundig advies en management.

Vanuit het secretariaat waren bij dit advies betrokken: mw. mr. I.P. Sievers (projectleider),
ir. A.P. Nieuwenstein, mw. C.I.A. de Vries, mw. C. de Booij.

2.2 Buiten Bouwen

Aanleiding

De VROM-raad formuleerde in het werkprogramma 2003-2004 de wens om het debat over duurzame kwaliteit van de leefomgeving te voeden met een andersoortige inbreng. De gedachte was om een expositie te organiseren met de titel '*Landelijk wonen in beeld*', met als centraal thema de ontwerp-opgave voor wonen in het landelijk gebied. De inhoudelijke aanleiding was de vermeende grote maatschappelijke vraag naar wonen in het landelijk gebied. De vraag die centraal stond was in hoeverre daaraan tegemoet moet worden gekomen. Dat de vormgeving en inpassing van woningen een sleutelfactor is voor de kwaliteit van het landelijk gebied stond daarbij voor de raad vast.

Het resultaat is niet de beoogde expositie geworden. Het project heeft geleid tot een reeks werkbezoeken en bijeenkomsten in het land. De bevindingen van de tournee langs vijf regio's hebben uiteindelijk een bondig advies opgeleverd. Het advies is een voor de raad uniek product geworden. De adviestekst is opgenomen in een cd-boekje met een bijbehorende cd-rom die een ruime verzameling relevante documenten bevat. Het advies is tijdens een slotmanifestatie op 27 mei 2004 aan de minister van VROM aangeboden.

Inhoud advies

Bouwen in het buitengebied was lange tijd een beleidstaboe: het gebeurde wel maar er werd niet over gepraat. Het maatschappelijke debat werd weer heropend, mede door de stellingname van het kabinet in de Nota Ruimte. Helaas bleef de discussie dikwijls steken in digitale termen. De raad ging daarom op zoek naar de nuance van de praktijk. Dat gebeurde tijdens een bezoek aan vijf regio's. De vraag was: moeten de mogelijkheden om te bouwen in het buitengebied worden verruimd? En zo ja, onder welke voorwaarden?

Regionale diversiteit

In de tournee kwam een geweldige verscheidenheid aan meningen naar voren over buiten bouwen. Zowel de perceptie van problemen als de wijze waarop deze aangepakt moeten worden verschilt per regio.

In alle regio's is er gewezen op de noodzaak om voorzichtig om te gaan met het landschap. Er is behoefte aan rust, ruimte, natuur en landschap. Ook de vraag naar landelijk wonen kan niet worden genegeerd. De vraag komt voor een groot deel uit de eigen regio. Soms is die vraag vooral gericht op goedkopere woningen (starters, ouderen), soms op middeldure woningen. Het beeld dat duizenden randstedelingen zich op het landelijk gebied zouden werpen, hield tijdens de regiodebatten geen stand. Wel is er een grote behoefte aan groene woonmilieus.

In de meer perifeer gelegen regio's wil men het buiten bouwen een economische impuls laten zijn. Dit is hard nodig: er stoppen negen boerenbedrijven per dag in Nederland. Buiten bouwen kan zeker die impuls geven, maar heeft een bijsluiter nodig. Reële risico's zijn de leegloop van omliggende dorpen en steden en de sociale verschillen tussen de autochtone bevolking en nieuwkomers. De verscheidenheid in landschap, problematiek en woningvraag is regionaal. Het is ongewenst om een generiek beleid vanuit het Rijk over buiten bouwen te stempelen over het gehele land. Ieder landschap vraagt om een eigen wijze van occuperen.

Naar een nieuw evenwicht

Buiten bouwen kan leiden tot een kwaliteitsverbetering van het landelijk gebied. Er is vraag naar aantrekkelijk en toegankelijk landelijk gebied, maar de budgetten zijn beperkt. Geormerkte verevening is volgens de raad een voorwaarde voor buiten bouwen. Daarbij moeten de winsten voortkomend uit de verandering van bestemming naar woningbouw geïnvesteerd worden in het landelijk gebied. Dit kan op verschillende wijzen: van directe

investering in bos, natuur en beplantingen tot het herstellen van openbaarheid van het landschap. Verevening mag geen vrijbrief zijn om de ruimtelijke kwaliteit te verwaarlozen. Voorkomen moet worden dat investeerders de bestaande kernen de rug toe keren en het buitengebied als de 'makkelijke' variant kiezen.

Buiten bouwen vraagt om restricties en vrijheid. Die combinatie biedt zicht op kwaliteit. De raad bepleit het hanteren van een 'nee, tenzij'-principe. 'Nee' slaat in de eerste plaats op gebieden waar niet gebouwd mag worden. 'Nee, tenzij' slaat op die gebieden waar buiten bouwen onder duidelijke voorwaarden is toegestaan. De bewijslast kwaliteit te kunnen toevoegen wordt hierdoor bij de initiatiefnemer gelegd. Provincies spelen daarin een centrale rol. Zij zijn de regisseur op regionaal niveau en behoren de voorwaarden vooraf en transparant vast te leggen.

Landschapsstructuurvisie

De nadere uitwerking van het provinciale beleid voor buiten bouwen hangt vooral af van de omvang van de regionale vraag naar landelijk wonen. De raad stelt daarom twee strategieën voor. In hogedrukgebieden moet het gaan om het aanwijzen van 'nee'-gebieden en 'nee, tenzij'-gebieden. Vervolgens bepleit de raad dat de provincies het instrument van de structuurvisie omzetten naar een landschapsstructuurvisie die een robuuste onderlegger biedt voor een geleidelijke invulling van het bouwprogramma en die deze gebieden landschappelijk mooier maakt. In de lagedrukgebieden zou men de toetsing van individuele bouwaanvragen door een commissie moeten laten plaatsvinden. Die commissie toetst op een eenvoudige manier in hoeverre het individuele initiatief iets terug geeft aan het landschap. Het gaat om het prikkelen van initiatiefnemers zoals gemeenten, particulieren en projectontwikkelaars.

Reactie en doorwerking

De minister van VROM stelt in de reactie dat het kabinet met het advies op hoofdlijnen een ondersteuning ziet van de inzet in de Nota Ruimte. Het verplicht stellen van landschapsstructuurvisies en het hanteren van een 'nee, tenzij'-principe ondersteunt de minister echter niet. Niet 'nee, tenzij' maar 'ja, mits' staat voor de minister centraal. Zij meent dat daardoor provincies meer kansen krijgen voor ontwikkeling. De vrees van de raad dat daardoor te gemakkelijk ruimte wordt geboden aan ongewenste ontwikkelingen in het buitengebied, deelt het departement niet. Veel van de doorwerking zal afhangen van de provincies en of ze erin slagen een zorgvuldig en evenwicht beleid uit te werken.

Publiciteit

De tournee maakte enthousiaste reacties los bij de deelnemers. De aanmeldingen voor de debatten overschreed het aantal beschikbare plaatsen. Ook het slotdebat in Den Haag werd goed bezocht. Van alle debatten zijn korte verslagen in de Volkskrant verschenen. Ook in andere landelijke media is aandacht aan de tournee besteed. Het advies is gepresenteerd op verschillende bijeenkomsten en congressen. In diverse vakbladen zijn artikelen gepubliceerd. Over de inhoud van het advies kreeg de raad zowel positieve reacties (onder meer over regionale specificiteit) als kritiek (met name op het 'nee, tenzij'-principe). De reacties over de vorm van het advies waren zeer positief.

Samenstelling werkgroep

Vanuit de raad waren bij dit advies betrokken: ir. D. Sijmons, prof.dr. R. van Engelsdorp Gastelaars, mw. prof.mr. J. de Jong, mr. P.G.A. Noordanus (tot 31 december 2003), drs. F. Schoorl (extern lid, NIROV) en mr. W.J. Kooy (extern lid, Raad voor het Landelijk Gebied).

Een belangrijke bijdrage is geleverd door F. Feddes (adviestekst) en door het bureau Kossmann.deJong (lay-out en organisatie).

Vanuit het secretariaat waren bij dit advies betrokken: mw. drs. M.P. Hoogbergen (projectleider), ir. J.J.H. Egberts, ir. A.P. Nieuwenstein, mw. ing. D. Panebianco en mw. A.C.J.M. de Vette.

2.3 Advies over de Nota Ruimte

Aanleiding

Aangezien de raad al eerder uitgebreid had geadviseerd over de Vijfde Nota en in 2004 een aantal adviezen uit bracht rond thema's die dominant zijn in de Nota Ruimte (ontwikkelingsplanologie, Buiten Bouwen, het landelijk gebieden en stedelijke netwerken) was er weinig aanleiding om (ongevraagd) met een uitgebreid advies te komen. Aangezien de Nota Ruimte het karakter heeft van een deel 3 in het kader van een Planologische Kernbeslissing heeft de raad zich niet gericht op achterliggende argumenten en analyses maar op de vraag of het voorgestane beleid bijdraagt aan de oplossing van maatschappelijke problemen, hoe risico's kunnen worden vermeden en kansen worden benut.

Inhoud advies

De raad is positief over de richting die met de Nota Ruimte wordt gekozen maar kritisch over de uitwerking. De raad signaleert een grote afstand tussen de doelstellingen aan een kant en het zicht op realisatie aan de andere kant. De onzekerheden over de uitwerking van het beleid zijn groot. Kort samengevat komt de raad met de volgende adviezen.

Zorg dat de rijkshoofdstructuur op orde is.

Het is goed dat er keuzen worden gemaakt op hoofdlijnen, maar zorg dan wel dat de rijkshoofdstructuur (infrastructuur, natuur, landschap, water) in ieder geval op orde komt. De raad maakt zich zorgen over de bereikbaarheidsproblematiek, de problemen in de grote steden en het feit dat de nota onvoldoende anticipeert op de waterproblematiek. Het beleid voor de nationale landschappen en het overig landelijk gebied is zo open geformuleerd dat de kans op vervlakking en verrommeling groot is.

Ontwikkel en benut het historisch kapitaal.

Met het verruimen van de mogelijkheden om te bouwen kan aan een aantal maatschappelijke wensen tegemoet worden gekomen en kan het landschap verrijkt worden. Tegelijkertijd bestaat het risico dat deze Nota de geschiedenis in zal gaan als de nota waarmee Nederland afscheid nam van zijn unieke, historisch gegroeide landschappen, en daarmee ook van een belangrijk economisch potentieel. Het is nog maar enkele jaren geleden dat de zorg voor rust en ruimte een centrale positie in het debat in nam.

Beperk het risico op toenemende bestuurlijke onduidelijkheid en vervlechting.

De Nota beoogt terecht helderheid in de verdeling van verantwoordelijkheden tussen de verschillende overheden. Een sterke positie van het middenbestuur en de daarbij behorende planfiguren is noodzakelijk. De nieuwe situatie vraagt van alle betrokken partijen een 'education permanente' omdat er nieuwe bestuurlijke rollen, structuren en processen moeten uitkristalliseren. Organiseer daarom het leren via monitoring, benchmarking, etc.

Schep voorwaarden voor ontwikkelingsplanologie.

Het is goed dat de kansen voor ontwikkelingsplanologie worden benut en gemeenten en provincies de ruimte krijgen. De ontwikkeling van het instrumentarium moet op korte termijn gestalte krijgen. Het risico bestaat dat de taken voor gemeenten en provincies onuitvoerbaar blijken te zijn omdat de financiële en wettelijke middelen ontbreken. Er wordt veel verwacht van verevening maar het wegnemen van schaarste bemoeilijkt het genereren van middelen via verevening.

Bewaak ontwikkelingen en stimuleer kwaliteit.

Verruimen van mogelijkheden voor gemeenten en provincies om in te spelen op wensen ten aanzien van wonen en werken is goed. Dit mag echter niet leiden tot bijvoorbeeld versterking van de cyclisch optredende overschotten en tekorten voor kantoren en kantoorlocaties en

bedrijfsterreinen, verdere ruimtelijke segregatie van hogere en lagere inkomensgroepen met verzwakking van de beoogde vitale steden als gevolg of onvoldoende kwaliteit in het landelijk gebied. Vanwege de risico's die gepaard gaan met dit beleid is een goed monitoringssysteem van belang zodat er vroegtijdig signalen komen over de ontwikkeling van de ruimtelijke kwaliteit. Monitoring biedt een handvat om waar nodig kwaliteit te borgen. De nieuwe verantwoordelijkheden van provincies en gemeenten zouden ondersteund kunnen worden met een impuls in het ruimtelijk ontwerp.

Reactie en doorwerking

In haar brief van 1 november 2004 heeft de minister een uitgebreide reactie gegeven op drie adviezen (*'Advies over de Nota Ruimte'*, *'Gereedschap voor Ruimtelijke Ontwikkelingspolitiek'* en *'Buiten Bouwen'*). De minister voelt zich gesteund in de grote lijn van de beweging die met de Nota Ruimte wordt ingezet. Waar wordt gepleit voor verscherpen van randvoorwaarden en uitwerking deelt ze de adviezen meestal niet. Op het punt van instrumentatie en monitoring geeft de minister een uitgebreide toelichting over de voornemens die zij op dit punt nog heeft.

Samenstelling werkgroep

Het advies is opgesteld door de algemeen secretaris van de raad (drs. A.F.van de Klundert) met medewerking van mw. C. de Booij op basis van twee plenaire besprekingen van de Nota Ruimte in de raad.

2.4 'Meerwerk'. Advies over de landbouw en het landelijk gebied in ruimtelijk perspectief

Aanleiding

"Boeren die hun koeien in de wei laten, zouden beloond moeten worden met een extra premie. De consument betaalt deze via een heffing op de melkprijs. Als dat niet kan, moet de overheid bijspringen." Dit bericht (*Trouw*, 24 juli 2004) is illustratief voor immense veranderingen in de landbouw en het landelijk gebied in Nederland. De veranderingen zijn zo ingrijpend voor het platteland, dat de VROM-raad er met dit ongevraagde advies nadrukkelijk aandacht voor wil vragen. De titel van het advies verwijst naar het 'meerwerk' dat nodig is om de negatieve gevolgen van landinrichtingswerken uit de tweede helft van de vorige eeuw te corrigeren, meer ruimte te scheppen voor water en om schade aan natuur, landschap en milieu te herstellen.

Inhoud advies

De landbouw als economische activiteit maakt zich los van de landbouw als ruimtelijke activiteit. De teelten die het meest winstgevend zijn, concentreren zich op ongeveer tien procent van het landbouwareaal. De grondgebonden landbouw in Nederland verkeert in bijzonder moeilijke economische omstandigheden. Jaarlijks worden enkele duizenden bedrijven beëindigd. Nederlands positie als grote exporteur van landbouwproducten brokkelt af. Landbouw kan in sommige gebieden onmogelijk worden; karakteristiek agrarisch landschap dreigt te verdwijnen. De economische toekomst van de agrarische sector en de ruimtelijke toekomst van het landelijk gebied lopen niet langer parallel. Welk beleid kan de overheid daar tegenover stellen? Daarover gaat het advies '*Meerwerk. Advies over de landbouw en het landelijk gebied in ruimtelijk perspectief*'.

Als gevolg van deze ontwikkelingen ontstaat een slinkend maar bont palet van agrarische bedrijven, dat kan worden samengevat onder de noemers 'groot', 'breed', 'schoon' en 'slim'. 'Groot' gaat over schaalvergroting en rationalisatie om te kunnen overleven op de wereldmarkt. Dat vraagt goed ingericht productieland op de beste gronden. Bij 'breed' halen de ondernemers hun inkomen voor een deel uit andere dan agrarische activiteiten, zoals agritoerisme, zorgboerderijen of natuurbeheer. 'Slim' staat voor economisch lucratieve en veelal kennis- en kapitaalintensieve teelten (glastuinbouw, sierteelt, veredelingsteelten e.d.). Bereikbaarheid en logistiek zijn belangrijke voorwaarden. Deze ondernemers kunnen de hoge grondprijzen nabij de stad nog wel betalen. 'Schoon' dat wil zeggen, milieuverantwoord ondernemen, wordt een '*conditio sine qua non*' voor alle takken van land- en tuinbouw. De vraag is of de strikte regels uit Brussel voldoende speelruimte zullen overlaten voor de ondernemers om te kiezen voor een intensief 'foot loose' bedrijf of voor een extensief grondgebonden productieproces. Waar deze ruimte ontbreekt, resteert *land zonder landbouw*.

De raad adviseert het kabinet om de samenleving en met name ook de ondernemers in de land- en tuinbouw een *duidelijke rijksvisie* voor te leggen over de toekomst van de landbouw en het landschap.

Het Rijk moet helder zijn in zijn visie op het gewenste beleid voor landbouw en ruimtelijke ordening dat in Brussel wordt ontwikkeld en op de uitwerking ervan op nationale schaal. Het Rijk moet de rekening betalen voor het '*meerwerk*' dat moet worden uitgevoerd om ons land aan te passen aan de hedendaagse (EU-)normen voor milieu, natuur en waterbeheer. De ruimtelijke ordening moet voor de lange termijn de gewenste verhouding vaststellen tussen de voortgaande verstedelijking, het behoud van de wetlands en het reserveren van voldoende, goed land voor de voedselproductie.

Zestig procent van Nederland bestaat uit boerenland, waarvan het niet langer zeker is dat het boerenland zal blijven. Daarom moet er ruimtelijke ordening voor een levend landschap bedreven worden onder regie van de provincie. Het Rijk moet daarvoor het instrumentele en financiële kader bieden.

De VROM-raad besluit zijn advies met vier ruimtelijke strategieën:

Het *internationaal landschap* van Laag-Nederland is een sterke troef voor het internationaal toerisme; verbrede en schone landbouw zijn hier kansrijk.

Maak de *nationale landschappen* met voorrang beter toegankelijk en ontwikkel hen tot *slow region*; pas 'geormerkte verevening' toe bij de bouw van nieuwe woningen en bedrijven.

Werk perspectieven uit voor de specifieke takken van land- en tuinbouw in de verschillende *agrarische landschappen*.

In *stedenlandschap*, dat grofweg ligt onder de lijn Alkmaar-Amsterdam-Arnhem (met uitzondering van Zeeland), moet het Rijk kiezen tussen twee ruimtelijk-economische strategieën.

Plan A: het inrichten van stadslandschappen met een blijvende rol voor de landbouw;

Plan B: het inrichten van het nieuwe metropolitaanse landschapspark, met natuur- en recreatiegebieden en een zeer bescheiden rol voor de landbouw.

Beide plannen zijn kostbaar, maar niets doen is geen optie; dat zal tot grote macro-economische schade en een sterk afnemende leefbaarheid leiden.

Reactie en doorwerking

Op 19 november 2004 werd het advies in aanwezigheid van de pers aan de ministers Dekker (VROM) en Veerman (LNV) aangeboden, samen met *'Meerwaarde, advies over de landbouw en het landelijk gebied in Europees perspectief'* van de Raad voor het Landelijk Gebied.

Minister Dekker onderschreef in deze bijeenkomst een aantal punten uit het advies, onder andere de urgentie van beleid voor het platteland. Zij waarschuwt voor het op slot zetten van het landschap; Nederland is geen openluchtmuseum. In ieder geval biedt het advies naar het oordeel van de minister veel stof voor discussie. In 2005 geeft de minister haar formele reactie.

Minister Veerman kondigde een Visie Landbouw aan in 2005.

Publiciteit

Artikelen over het advies verschenen onder andere in *Trouw* (interview met Dirk Sijmons), het tijdschrift *'Spil'*, *het Financieele Dagblad*, *VNG-magazine*, het Vakblad *Groen* en meerdere bijdragen in het *Agrarisch Dagblad*.

Verder zal de VROM-raad samen met de Raad voor het Landelijk Gebied een studiedag organiseren over de beide adviezen. Doel van deze dag is het leveren van aanbevelingen voor de Visie Landbouw van LNV. Ook wordt de discussie gezocht met deskundigen in de beleids- en onderzoekswereld. Medewerkers van het secretariaat nemen deel aan bijeenkomsten, zoals een expertmeeting georganiseerd door LTO-Noord over de ontwikkeling van het Friese platteland.

Samenstelling werkgroep

Het advies is voorbereid door een werkgroep bestaande uit: ir. D. Sijmons (voorzitter), prof.dr. R. van Engelsdorp Gastelaars, mw. prof.mr J. de Jong, drs. A.F. van de Klundert, mw. M.C. Meindersma. De werkgroep is ondersteund door een projectgroep vanuit het secretariaat: ir. P.W.F. Petrus (projectleider), mw. ir. D. Blom, ir. W.A. Rienks (oktober 2003-april 2004), mw. drs. A.C.J.M. de Vette (tot september 2004), ing. D. Panebianco (november 2003-mei 2004) en mw. C. de Booij (vanaf september 2004). Redacteur was F. Feddes.

2.5 Nederlandse steden in internationaal perspectief: profileren en verbinden

Aanleiding

De raad heeft in zijn werkprogramma 2003-2004 het thema '*Stedelijke netwerken in internationaal perspectief*' opgenomen. Het is een ongevraagd advies. De VROM-raad stelt dat, onder invloed van Europese en mondiale processen, de concurrentiepositie van de Nederlandse steden verandert en die van de Deltametropool in het bijzonder. Deze internationale trends vragen om een positiebepaling, die de bestuurlijke schaal van de afzonderlijke steden te boven gaat. Het gaat erom of en hoe de ruimtelijke ordening die ontwikkelingen kan faciliteren.

Bij de voorbereiding van het advies heeft de raad op vier onderwerpen externe expertise ingewonnen. Dit betrof een 'quick scan' vergelijking van het beleid in andere landen en steden voor het versterken van hun concurrentiepositie (Ecorys/NEI) en drie essays over respectievelijk de 'softe' (brainport) kant (de heer drs. J. Saris), een West-Europees-perspectief op de Nederlandse stedelijke netwerken (de heer prof.dr. J.G. Lambooy) en het aspect van migratie (de heer prof.dr. J.M.M. van Amersfoort). De essays zijn opgenomen in een apart verkrijgbare achtergrondstudie.

Inhoud advies

Het advies is op 14 oktober 2004 aan minister Dekker aangeboden en, vanwege de brede strekking van het advies, eveneens aangeboden aan haar collega's Veerman, Peijs, Brinkhorst, Van der Hoeven, Bot, Hoogervorst, De Geus, Verdonk en Zalm. Het advies is ook aan de gehele Tweede Kamer aangeboden.

De raad meent dat de globalisering grote bedreigingen maar tevens grote kansen biedt aan de Nederlandse kenniseconomie omdat hoogwaardige activiteiten – hoofdkantoren, onderzoek en ontwikkeling, cultuurproductie – steeds meer worden geconcentreerd in de belangrijkste stedelijke centra in de wereld. Om te voorkomen dat Nederland daar het slachtoffer van gaat worden, is offensief ontwikkelingsbeleid nodig, uitgaande van de huidige kracht van ons land. Volgens de raad ligt die kracht vooral in onze eeuwenoude handelsfunctie en centrale ligging in netwerken, gecombineerd met regiefuncties, kennisdiensten en een internationale kwaliteit en toegankelijkheid van de Nederlandse cultuur en leefomgeving. Om deze redenen zal alpha- en gammageoriënteerde kennisontwikkeling en toepassing een aan bètakennis gelijkwaardige positie in moeten gaan nemen in het Nederlandse kennis- en innovatiebeleid.

Nederland zal meer synergie moeten kweken tussen zijn mainports (Schiphol, de havens) en de kenniseconomie. Die kenniseconomie bloeit vooral in de 'brainports': de internationaal ontsloten en aantrekkelijke stedelijke centra met hoofdkantoren, handel en zakelijke diensten, innovatieve activiteit en cultuur. De ontwikkeling van deze brainports is zeer belangrijk voor de internationale concurrentiepositie van het land. Dat vraagt integraal strategisch rijksbeleid, waarin het ruimtelijke beleid een belangrijke rol moet spelen. De Nota Ruimte schenkt al veel aandacht aan de mainports. Aanvullend daarop zal de aandacht van het kabinet meer gericht moeten worden op brainportontwikkeling. Daarbij is ruimtelijke concentratie belangrijk en zullen dus keuzes moeten worden gemaakt.

Het advies bevat vooral aanbevelingen voor de uitvoering van de Nota Ruimte. Het is ook bedoeld als noodzakelijke ruimtelijke aanvulling van het innovatiebeleid en het beleid voor economische structuurversterking.

De aantrekkingskracht van de Nederlandse brainports moet worden verbeterd, zowel voor bedrijven en instellingen in de brainportsfeer als voor creatieve werkers waarop die bedrijven en instellingen een beroep doen. De raad doet daarvoor een aantal aanbevelingen. Topvoorzieningen, niet alleen in de commerciële maar ook in de wetenschappelijke, medische en culturele sfeer, moeten in de brainports bij elkaar worden gebracht. Dan versterken ze elkaar en kunnen ze beter tot innovatie leiden. Dit vergt een breder ruimtelijk beleid van het Rijk dan nu bestaat.

Het Rijk moet de ontwikkeling van economische kernzones rond de mainports steunen. Ook moet het Rijk volgens de raad selectiever zijn bij de steun aan de ontwikkeling van locaties voor kantoren en andere centrumfuncties. Die steun moet alleen gegeven worden aan projecten die op Europees niveau kunnen concurreren. Als zulke projecten onvoldoende getrokken worden door gemeenten of provincies, moeten ze rijksproject worden. Het Rijk moet actief deelnemen in dergelijke projecten, in coalities met andere overheden en private partijen.

Stedelijke regio's functioneren als dagelijkse leefomgeving en arbeidsmarkt. In ons land zijn deze regio's in internationaal opzicht klein in inwonertal en daardoor is er een beperkt draagvlak voor hoogwaardige voorzieningen. Deze dagelijkse leefomgevingen moeten door betere verkeers- en vervoersverbindingen vergroot worden. Evenals verdichting en kwaliteitsverhoging van het grondgebruik op knooppunten en andere goed ontsloten locaties, versterkt dat de brainports.

De raad vindt een voldoende aanbod van creatieve en kenniswerkers in stedelijke regio's zeer belangrijk. Zij werken immers niet alleen in de brainportsfeer, maar vormen consumptief ook het draagvlak voor allerlei voorzieningen die een brainport aantrekkingskracht geven. Brainportsteden moeten voldoende afgestudeerden kunnen vasthouden en aantrekkelijk zijn voor creatieve werkers uit binnen- en vooral buitenland. Er moet voor buitenlandse kenniswerkers een gericht arbeidsmigratiebeleid worden gevoerd met greencard-achtige systemen. Voor hen moeten ook voldoende specifieke voorzieningen zoals scholen bestaan. Voor alle kenniswerkers geldt dat er voor hen aantrekkelijk onderwijs en werk-, woon- en leefmilieus aanwezig moeten zijn, luxe woonmilieus maar zeker ook goedkope en aanpasbare in een grote diversiteit. Die diversiteit is nu nog onvoldoende. Er moet daarom onder andere meer ruimte komen voor ongeplande ontwikkeling in de stad.

Reactie en doorwerking

Pas in de loop van 2005 zal de schriftelijke kabinetsreactie op het advies verschijnen.

Publiciteit

Het advies is breed verspreid onder de doelgroepen die overeenkomen met de brede strekking van het advies. Het advies heeft ondanks brede verspreiding van persbericht en advies weinig publiciteit gegenereerd. Wel is het ingestoken in een aantal congressen over de creatieve sector dan wel over stedelijke netwerken, dat kort na het uitkomen van het advies werd gehouden. De vakwereld is daardoor goed op de hoogte van het advies.

Samenstelling werkgroep

Het advies is voorbereid door een werkgroep uit de raad, bestaande uit ir. J.J. de Graeff (voorzitter), prof.dr. R. van Engelsdorp Gastelaars, mw. drs. A.M.J. Rijckenberg, mw. prof.dr.ir. I.S. Sariyildiz en prof.dr. P. Tordoir, aangevuld met drs. J.J. Modder als extern deskundige. De werkgroep is ondersteund door een projectgroep uit het secretariaat, bestaande uit drs. H. Dijkman (projectleider tot 1 april 2004), ir. A.J.F. de Vries (projectleider vanaf 1 april 2004), mw. drs. M.P. Hoogbergen (tot 1 september 2003) en mw. A.M.H. Bruines.

2.6 Op eigen kracht. Eigenwoningbezit in Nederland

Aanleiding

In de laatste decennia is er een gestage groei geweest van het eigenwoningbezit in Nederland. Op dit moment is meer dan de helft van de woningen een eigen woning. Voor het systeem van de woningvoorziening heeft dit grote gevolgen. Zo is het belang van de kapitaalmarkt en het hypothecair krediet toegenomen en wordt er meer verantwoordelijkheid en risico gelegd bij individuele huishoudens. De gehele woningvoorziening wordt gevoeliger voor wisselingen in het economisch getij.

De VROM-raad heeft hierin aanleiding gezien in 2004 een advies uit te brengen over het eigenwoningbezit. Het advies '*Op eigen kracht. Eigenwoningbezit in Nederland*' is op 5 november 2004 aangeboden aan minister Dekker van VROM. Eerder in 2004 had de minister het voornemen van de raad bevestigd door middel van een adviesaanvraag. Naast het advies is een achtergronddocument gepubliceerd. Hierin hebben dr. M. Elsinga en drs. J. Hoekstra (OTB TU Delft) op basis van een internationale literatuurstudie de betekenis van het eigenwoningbezit bestudeerd. Daarnaast is door drs. A. Buys en drs. J. van Iersel (RIGO, Research en advies) een analyse gemaakt van de rol van eigenwoningbezit op regionale woningmarkten, zijn er drie rondetafelgesprekken geweest (woningmarkt op de korte termijn, financiering, stedelijke woningmarkt) en vele interviews.

Inhoud advies

In het advies gaat de raad in op drie thema's: het functioneren van de markt van woningen en krediet, de betekenis van eigenwoningbezit voor individu en maatschappij en de doeleinden en beleidsinstrumenten van de rijksoverheid.

Markt onder spanning

De woningmarkt is star en functioneert niet goed. Het woningaanbod reageert niet goed op de woningvraag. Bij een opgaande markt (zoals we deze in de jaren negentig kenden) zijn de prijzen wel, maar is de productie van woningen niet gestegen. Later trad stagnatie op, liep de woningproductie terug, maar bleven de prijzen hoog. Alleen door de lage rente en het woningtekort blijven de woningprijzen op niveau. Door de sterke prijsontwikkeling in de koopsector is er een grote scheidslijn ontstaan tussen kopen en huren met niemandsland ertussen. Beide sectoren staan erg op zichzelf.

De kredietverlening beïnvloedt ook de vraag naar eigenwoningen. Bij een star aanbod van woningen werkt ruime kredietverlening sterk door in de prijzen. Deze ruime kredietverlening is aangemoedigd door het fiscale beleid en op de hypotheekmarkt is mede hierdoor een sterk procyclische werking gaande.

Er blijken echter weinig aangrijpingspunten te zijn voor de overheid om omwille van een conjunctuurbeleid de hypotheekverlening te sturen. Wel kan de kwetsbaarheid van de eigenwoningsector verminderd worden door vermogensvorming te bevorderen.

Betekenis voor individu en maatschappij

Voor veel mensen symboliseert de eigen woning onafhankelijkheid en zelfbeschikking. Er zijn dan ook veel huishoudens die een eigen woning wensen. De taak van de overheid is deze vraag te faciliteren. Iets anders is dat de voordelen die algemeen met eigenwoningbezit geassocieerd worden, lang niet altijd causaal hiermee samenhangen. Veel van de genoemde voordelen zijn ook verbonden met een hoger inkomen en een hogere opleiding. Bij een verdere groei van het eigenwoningbezit (meer bij middenklasse en lagere inkomensgroepen) hoeven deze voordelen niet per definitie op te treden. De voor- en nadelen van eigenwoningbezit hangen ook samen met de maatschappelijke context, zoals de rol van de verzorgingsstaat en de pensioenvoorziening. Er zijn geen aanwijzingen dat de

burger de voordelen van het eigenwoningbezit onderschat. Daarom hoeft de overheid de burger niet van de voordelen te overtuigen en hoeft het eigenwoningbezit niet als een 'merit good' beschouwd te worden. Bevordering ervan hoeft dus ook geen doel op zichzelf van de overheid te zijn. Uiteraard kan het wel een middel zijn voor andere doelen (differentiatie van het woningaanbod, toegang voor koopstarters met een bescheiden inkomen).

Doeleinden en beleidsinstrumenten van eigenwoningbezit

Wat de doeleinden betreft adviseert de raad om niet langer in generieke zin de vraag naar eigenwoningen te bevorderen. Wel kan voor specifieke groepen beleid worden gemaakt: een versterkte regeling van koopsubsidie voor koopstarters, een toegankelijke regeling van hypotheekgarantie (conform de huidige NHG) en een veel meer gerichte inzet van de fiscale steun.

Ten behoeve van meer marktstabiliteit en een betere beheersing van de risico's zou er een verschuiving moeten plaats vinden van het stimuleren van lenen naar het stimuleren van sparen. Voor een betere balans tussen huren en kopen zijn meer keuzemogelijkheden nodig uit goedkope en dure huur- en koopwoningen, uit tussenvormen tussen koop en huur. Om de starheid van de markt tegen te gaan is meer aanpassingsvermogen van de woning(bouw)markt nodig. Met meer flexibiliteit in het bouwproces (minder al jaren van tevoren vast leggen) en het ruimtelijk beleid (minder grootschalige bouwlocaties) kan beter op de vraag worden ingespeeld.

In de belastingwetgeving is een belangrijk instrument van de overheid ten aanzien van eigenwoningbezit opgenomen. Het bestaande systeem van eigenwoningforfait, hypotheekrenteaf trek en overdrachtsbelasting is niet doeltreffend en doelmatig en heeft tegendraadse effecten. Per saldo is het ongerichte steun voor zittende eigenaar-bewoners, waardoor de drempel voor nieuwkomers verhoogd is. De raad is voorstander van stapsgewijze veranderingen waarin de generieke steun wordt afgebouwd en de fiscale steun specifiek wordt ingezet voor de doelen van het woonbeleid: steun voor koopstarters, verbetering van de kwaliteit van de woningvoorraad, het bevorderen van sparen en het verbeteren van de doorstroming. Maatregelen kunnen nu worden voorbereid en bij een opgaande markt stapsgewijs worden ingevoerd. Om de doorstroming op de woningmarkt te bevorderen kan ook de afschaffing van de overdrachtsbelasting hierbij meegenomen worden.

In elk geval dient de rijksoverheid een samenhangende visie en een samenhangend beleid te ontwikkelen voor de woningmarkt, waarin de koop- en de huursector op elkaar worden betrokken.

Reactie, doorwerking en publiciteit

Na publicatie van het advies is er in diverse media aandacht besteed aan het advies. De raad heeft met het NIROV op 17 december 2004 een debat georganiseerd waarin partijen uit de wereld van bouw, financiering, consumenten, politiek, wetenschap en advies gereageerd hebben op de aanbevelingen van het advies. Met vertegenwoordigers van het ministerie van VROM zijn er aparte gesprekken gevoerd en in 2005 zal nog apart met minister Dekker en de Vaste Kamercommissie VROM van de Tweede Kamer worden gesproken. De reactie van het kabinet op het advies wordt in de eerste maanden van 2005 verwacht. Velen waarderen de brede insteek en de integrale benadering van de woningmarkt van het advies.

Samenstelling werkgroep

Het advies is voorbereid door een werkgroep van de raad, bestaande uit prof.dr. J. van der Schaar (voorzitter), mr.dr.s. L.C. Brinkman, mw. prof.mr. J. de Jong, mw. M.C. Meindertsma, mw. prof.dr.ir. I.S. Sariyildiz, prof.dr. P. Tordoir en (tot 31 december 2003) mr. P.G.A. Noordanus.

De werkgroep is bijgestaan door een projectgroep van het secretariaat, bestaande uit dr. V.J.M. Smit (projectleider), mw. ir. S.P.L. Kessels-Tonino en mw. A.M.H. Bruines.

2.7 Energietransitie: klimaat voor nieuwe kansen

Aanleiding

In het vierde Nationale Milieubeleidsplan (NMP4) heeft de Nederlandse regering nieuw *'transitiebeleid'* aangekondigd voor het realiseren van noodzakelijke systeemveranderingen om hardnekkige milieuproblemen, zoals het klimaatprobleem, te lijf te gaan. Eén van de voorgenomen transities heeft betrekking op de energiehuishouding. Het ministerie van Economische Zaken is trekker van deze transitie en heeft de afgelopen paar jaar een start hiermee gemaakt. Het ministerie van VROM heeft een coördinerende rol bij de verschillende transities. Voor dit advies hebben de Algemene Energieraad en de VROM-raad een gezamenlijke adviesaanvraag ontvangen van de minister van EZ en de staatssecretaris van VROM. In deze adviesaanvraag stonden vragen over de rol van de overheid en mogelijkheden voor internationale samenwerking centraal.

Inhoud advies

De mondiale energiehuishouding is niet duurzaam. De raden achten dit één van de meest wezenlijke bedreigingen van de mensheid. Onduurzame elementen zijn met name de klimaatproblematiek en de toenemende afhankelijkheid van olie en gas uit politiek instabiele regio's. De doelstelling van de energietransitie is om het energiesysteem in de komende decennia om te bouwen naar een duurzame energiehuishouding. De urgentie om deze problemen voortvarend aan te pakken, wordt door beleidsmakers nog onvoldoende onderkend. Omdat de ombouw van ons energiesysteem complex is en decennia zal duren, is nu al een krachtig beleid nodig om tijdig de gewenste transitie tot stand te brengen. De overheid is de enige partij die leiding kan geven aan een dergelijk veranderingsproces.

Alleen een transitie op wereldschaal kan een antwoord zijn op de problemen met het huidige energiesysteem. Hiervoor is een versterkte internationale samenwerking essentieel. Samenwerking is nodig om een mondiale markt voor duurzame energiesystemen te creëren en om duurzame energiesystemen te ontwikkelen. Bij de ontwikkeling van dit soort systemen zou, meer dan nu, sprake moeten zijn van arbeidsdeling tussen landen, gebaseerd op comparatieve voordelen van ieder land afzonderlijk. Nederland moet daarom bevorderen dat de internationale gemeenschap de nodige stappen gaat zetten, maar ook zelf met kracht aan oplossingen werken die aansluiten bij de specifieke Nederlandse situatie en bij de kansen die de energietransitie voor onze economie biedt. De raden adviseren daarom een tweesporen beleid bestaande uit een internationaal spoor en een nationaal spoor waarmee Nederland zich schaart in de Europese kopgroep. Deze sporen moeten elkaar versterken.

De sleutel tot een succesvolle transitie is innovatie. Op wereldschaal staan hiervoor diverse opties ter beschikking: van efficiencyverbetering, hernieuwbare energiebronnen, schone energiedragers, gebruik van fossiele brandstoffen met CO₂-afvang en opslag, tot veiligere en schonere vormen van kernenergie, inclusief kernfusie. Het zal niet een enkele, maar een combinatie van vele technologische oplossingen zijn die tot een duurzame energiehuishouding moet leiden. Niet alle opties kunnen en moeten in elk land in gelijke mate worden ontwikkeld. De uitdaging is om ons talent en onze middelen op een voor Nederland optimale manier in te zetten. Dit betekent dat Nederland een beperkt aantal speerpunten moet kiezen. De raden hebben criteria ontwikkeld om deze scherpe keuzes te maken. Wij zullen ons bij uitstek moeten richten op opties waarmee ons bedrijfsleven een vooraanstaande positie op de (wereld)markt kan verwerven.

Het decennialange proces van succesvolle innovatie naar een duurzame energievoorziening vraagt een langetermijnvisie en commitment. Ook vraagt het om een consistent en vertrouwenwekkend overheidsbeleid, dat niet te veel wordt beïnvloed door de zich wijzigende politieke kortetermijn-opvattingen en door de conjuncturele schommelingen. Niets

is zo funest voor het investeringsklimaat voor langetermijninnovaties als voortdurende veranderingen van stimuleringsmaatregelen en regels. Dit vraagt om aanpassing van de teveel op de korte termijn gerichte politieke cultuur bij het omgaan met dit soort veranderingsprocessen.

Het ministerie van Economische Zaken heeft een goede start gemaakt met de transitie naar een duurzame energiehuishouding, maar die aanpak moet worden verbeterd en geïntensiveerd. De verduurzaming van de energiehuishouding moet veel meer doorwerken in andere beleidsterreinen zoals wonen, verkeer en vervoer en land- en tuinbouw.

De belangrijkste aanbevelingen, die de raden hebben geformuleerd om het transitieproces een extra impuls te geven, zijn:

- *'Sense of urgency'*. De politiek moet het thema 'duurzame energiehuishouding' een hoge prioriteit op de politieke agenda geven.
- *Leiderschap en cultuur*. De minister van Economische Zaken moet fungeren als coördinerend bewindspersoon die leiding geeft en het proces regisseert. Voor de aansturing van het proces moet een 'Energietransitiecommissie' worden ingesteld, waarin betrokken actoren op het hoogste niveau zijn vertegenwoordigd.
- *De internationale dimensie*. Nauwere samenwerking met gelijkgestemde EU landen om transitie nadrukkelijker op de Europese agenda te krijgen en via Europa meer invloed uit te oefenen op wereldniveau moet gestalte krijgen.
- *Krachtig energiebesparingsbeleid*. Voor Nederland moet het jaarlijkse besparingsniveau weer op twee procent worden gebracht.
- *Focus bij de innovatie*. Nederland moet scherpere keuzes maken voor speerpunten van technologie-ontwikkeling en ook – per technologie – nagaan in welk deel van het hele traject van onderzoek tot marktintroductie het beste kan worden geïnvesteerd.
- *Consistentie*. Een langetermijnplan is vereist met een daarbij behorend langetermijn-financieringssysteem zodat commitment, consistentie en continuïteit over langere periodes gewaarborgd zijn.

Reactie en doorwerking

Het advies is op 6 december 2004 aan de minister van Economische Zaken en de staatssecretaris van VROM gepresenteerd. Hierbij kwam weer de spanning naar voren tussen het leveren van een advies gericht op de (middel)lange termijn en de wens van de bewindslieden om dit naar hele korte termijnacties – zoals het kiezen van concrete technologische speerpunten – te vertalen. Met de bewindslieden is afgesproken dat de raden het advies begin 2005 verder op departementaal niveau zullen toelichten. Pas in de loop van 2005 wordt een schriftelijke kabinetsreactie verwacht.

Publiciteit

In diverse dag- en vakbladen zijn interviews met voorzitters en werkgroepvoorzitters verschenen. In het tv-programma 'Buitenhof' is de heer Turkenburg met kamerlid Paul de Krom over het advies in debat gegaan. Het accent in de publiciteit lag sterk op het kiezen van kansrijke opties voor Nederland en de benodigde financiële middelen voor het transitietraject. Begin 2005 zullen nog enkele artikelen in vakbladen verschijnen.

Samenstelling werkgroep

De werkgroep uit beide raden voor dit advies bestond uit: prof.dr. W.C. Turkenburg (voorzitter, lid VROM-raad), ir. M.E.E. Enthoven (vice-voorzitter, lid Energieraad), prof.dr. J.C.J.M. van den Bergh, mevr. J.A. Jorritsma-van Oosten, prof.dr.ir. P. Vellinga (leden Energieraad), prof.dr. W.A. Hafkamp en drs. T.J. Wams (leden VROM-raad).

De werkgroep werd vanuit beide secretariaten bijgestaan door een projectteam bestaande uit: ir. P.A. Broekharst, mevr. C.I.A. de Vries en mw. ir. T.T. van der Werff.

2.8 Adviezen in voorbereiding

Doordat er in januari 2005 een nieuwe raadsperiode is begonnen met bijna allemaal nieuwe raadsleden is er slechts een advies in voorbereiding en zijn er twee vooronderzoeken verricht.

Ouderenbeleid en wonen

De VROM-raad heeft in 2004 een adviesaanvraag ontvangen van de themacommissie ouderenbeleid van de Tweede Kamer. Deze themacommissie wil een gedegen visie aan de zijde van het parlement ontwikkelen om voorstellen van de regering beter te kunnen beoordelen. Het advies van de VROM-raad gaat over het thema ouderenbeleid en wonen. Het advies zal een bijdrage zijn aan het debat dat de themacommissie ouderenbeleid in 2005 wil organiseren. Naast de VROM-raad zijn ook de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling, de Gezondheidsraad en de SER om advies gevraagd.

Het advies van de VROM-raad zal ingaan op de gedifferentieerde vraag van ouderen op de woning- en zorgmarkt. Trefwoorden hierbij zijn de fysieke, sociale en financiële zelfredzaamheid van ouderen. Vervolgens wordt bezien of het aanbod en de markt voldoende aansluiten op deze gedifferentieerde vraag en of het huidige beleid ook voor de langere termijn adequaat zal zijn. Het advies zal in maart 2005 gereed zijn.

Commons/biodiversiteit

De wereld kent een groot aantal mondiale milieuproblemen zoals ontbossing, overbevissing en bodemerrosie. Door overmatig gebruik, verspilling en verkwisting van onze 'commons' kan uiteindelijk het voortbestaan van bepaalde bevolkingsgroepen of de mens als zodanig in gevaar komen. In dit project wordt onder 'commons' de gemeenschappelijke 'goederen' van onze aarde in de zin van natuurlijke hulpbronnen en natuurwaarden verstaan.

De vraag is hoe evenwichtig om te gaan met deze hulpbronnen, onze natuurlijk voorraden. Hoe zijn deze bronnen verdeeld over de wereld? Wie kan er aanspraak op maken? Wie is verantwoordelijk voor beheer? In welke mate is gebruik mogelijk zonder tot verbruik te komen?

Een van de commons is biodiversiteit. Tegelijkertijd zijn commons/hulpbronnen ook een noodzakelijke voorwaarde voor het behoud van biodiversiteit.

De raad heeft ervoor gekozen zich in dit project te richten op biodiversiteit als hulpbron. Dit thema kan vanuit verschillende invalshoeken benaderd worden: nationaal, nationaal en europa of internationaal. Op al deze terreinen is er immers sprake van problemen. Focus is nodig.

Om dit onderwerp op te pakken in de nieuwe raadsperiode 2005-2008 wordt een aantal aanbevelingen gedaan. Zo wordt gewaarschuwd voor de complexiteit van de problematiek en het gevaar dat het onderwerp uitdijt en te vaag en abstract wordt. Daarnaast wordt aandacht gevraagd voor de politieke agenda en de noodzaak de burger enthousiast te maken voor het onderwerp.

De verhouding tussen het fysieke en het sociale bij ruimtelijke inrichting

Samen met de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling heeft de VROM-raad in 2004 een vooronderzoek gedaan naar de verhouding tussen het fysieke en het sociale bij ruimtelijke inrichtingsprocessen. Het gaat daarbij niet alleen om sociale effecten van de ruimtelijke inrichting, maar evenzeer om de betekenis die het sociale beleid kan hebben voor de ervaren kwaliteit van de (fysieke) woon- en leefomgeving. Veel van de investeringen in het fysieke domein dreigen weg te lekken als onvoldoende sociale kwaliteit aanwezig is.

In opdracht van beide raden heeft het Verweij-Jonker Instituut (K. Fortuin en P. van der Graaf) een essay geschreven over de 'matches en mismatches' tussen de sociale en fysieke

sector bij ruimtelijke inrichtingsprocessen. In december 2004 is het essay gereed gekomen, onder de titel *'Fysiek-sociaal: stoorzenders of goede ontvangers?'*. Ook is in het kader van dit vooronderzoek een werkbezoek gebracht aan Rotterdam. Uit het vooronderzoek blijkt dat er diverse opties voor advisering zijn. Mogelijk kan de aandacht gericht worden op de stedelijke vernieuwing en de kluwen van fysieke en sociale ambities. In 2005 zullen de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling en de VROM-raad beslissen of er een adviestraject volgt.

2.9 Reactie op 'Verantwoorde risico's, veilige ruimte', advies uit 2003

De reactie op het advies dat op 4 juni 2003 tezamen met de Raad voor Verkeer en Waterstaat is uitgebracht, heeft lang op zich laten wachten. Volgens de uitvoerige kabinetsreactie van 12 januari 2005 is dat te wijten aan de complexiteit van het beleidsveld en het feit dat het beleid nog sterk in ontwikkeling is. Volgens de reactie helpt het advies zeker bij de ontwikkeling en heeft de in het advies gepresenteerde domeinenbenadering al zijn waarde bewezen. De reactie gaat alleen in op het externeveiligheidsbeleid sec en de Nota Ruimte en niet op de verwante nota 'Nuchter Omgaan met Risico's, beslissen met gevoel voor onzekerheden', de problematiek van de veiligheid van luchthavens en de veiligheidsproblematiek bij waterbeleid.

Het kabinet onderschrijft op hoofdlijnen de probleemanalyse van de raden, maar meent in reactie daarop dat veel verantwoordelijkheden en bevoegdheden wel al zijn toegedeeld en dat er op het punt van de problematische normhantering en normstelling inmiddels ook al veel is gebeurd. Ten aanzien van de discrepantie tussen beleidsdoelen en de mogelijkheden om doelen te verwezenlijken stelt het kabinet dat veel afhangt van het vermogen om structurele oplossingen te vinden en toe te passen, waarvoor geen beslag op rijksmiddelen nodig is. Het kabinet onderschrijft het uitgangspunt 'accepteer dat we leven in een risicosamenleving, maar werk wel continu aan verbetering van de externeveiligheidssituatie'. Het neemt niet het aanbevolen gebiedsgerichte cumulatieve basisveiligheidsniveau over, maar houdt vast aan het (inrichtinggebonden) plaatsgebonden risico met inmiddels verankerde grenswaarde en aan de oriëntatiewaarde van het groepsrisico. Ook de aanbevolen adviserende en faciliterende regie voor externe veiligheid en ruimte wordt niet overgenomen.

Hoofdstuk 3 Interne en externe contacten

3.1 Overleg met de bewindslieden

In 2004 is er met regelmaat overleg geweest met de bewindspersonen van VROM. De gesprekken verlopen altijd in een plezierige en constructieve sfeer hoewel er ook stevige meningsverschillen zijn. Met de minister is enkele malen gesproken over de samenstelling van de nieuwe raad en de voorbereiding van het werkprogramma. Daarnaast is over de meeste adviezen een gesprek gevoerd met de minister of de staatssecretaris, in enkele gevallen zelfs twee gesprekken over hetzelfde onderwerp. De raad is verheugd over de belangstelling die van de zijde van de bewindslieden wordt getoond.

De belangstelling vanuit de Tweede Kamer is wisselend. Aan een kant wordt de raad vaker gevraagd om op verzoek van de Kamer een advies uit te brengen, aan de andere kant wordt er zelden gereageerd op het aanbod van de raad om adviezen toe te lichten voor de Vaste Commissies.

3.2 Samenwerking met het departement

Afgelopen jaar zijn de plannen en adviezen van de VROM-raad niet meer gepresenteerd in het Strategisch Beraad omdat dit beraad een andere taakopvatting heeft geformuleerd. Wel zijn vaste contactpersonen voor de verschillende contacten met het departement benoemd. Afgelopen jaar heeft dat er nog niet altijd toe geleid dat er op tijd adviesaanvragen kwamen en de reacties op de adviezen altijd op tijd verschenen. Dit blijft een punt van aandacht. Overigens is in een aantal gevallen bewust van een adviesaanvraag afgezien. Hierbij ging het om fundamentele vraagstukken voor de middellange termijn waar een of enkele raadsleden zich in het bijzonder betrokken bij voelden. Bijvoorbeeld het advies *'Meerwerk'*, over de toekomst van de landbouw en het landelijk gebied, *'Energietransitie'*, over de energievoorziening, en het advies over eigenwoningbezit. De ervaringen bij de voorbereiding van de nieuwe raad en het nieuwe werkprogramma in het laatste kwartaal van 2004 zijn alleszins positief.

3.3 Samenwerking met andere raden

De belangrijkste vorm van samenwerken is samen werken aan een advies. In dit opzicht was 2004 een succesvol jaar.

Het advies *'Verantwoorde risico's, veilige ruimte'* werd samen met de Raad voor Verkeer en Waterstaat in 2003 uitgebracht. De nazorg voor dit advies liep door in 2004.

In 2003 is ook een aanvang gemaakt met het advies over de transitie naar een duurzame energiehuishouding in samenwerking met de Algemene Energieraad. Dat advies is tot volle tevredenheid van beide raden in 2004 afgerond.

Voor het advies over de toekomst van de landbouw en het landelijk gebied heeft overleg plaats gevonden met de Raad voor het Landelijk Gebied. De afstemming heeft geleid tot een duo-presentatie van twee elkaar aanvullende adviezen aan minister Veerman en minister Dekker.

Met de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling werd in 2004 gewerkt aan een verkennende notitie over de samenhang tussen de sociale en de fysieke dimensies van stedelijke herstructurering.

Ten slotte is vermeldenswaard dat een aantal raden parallel werkt aan advisering over Ouderenbeleid ten behoeve van een 'Thema-commissie' van de Tweede Kamer.

Met drie andere raden is in 2002 een gezamenlijke huisstijl ontwikkeld. Deze huisstijl geldt voor adviezen die in samenwerkingsverbanden van de Algemene Energieraad, de Raad voor het Landelijk Gebied, de Raad voor Verkeer en Waterstaat en de VROM-raad ontstaan, maar kan ook in andere samenwerkingsverbanden worden gebruikt. Het advies *'Energietransitie: klimaat voor nieuwe kansen'* is het tweede advies van de VROM-raad met een andere raad, dat in deze huisstijl is verschenen.

De voorzitters van de adviesraden komen jaarlijks een middag bijeen rond een thema. In 2004 is opnieuw gesproken over de betekenis van de operatie *'Modernisering van de overheid'* (Actieprogramma Andere Overheid) voor de adviesraden en is een gezamenlijke brief aan minister De Graaf aangeboden. De raden onderschrijven de wenselijkheid van adequate samenwerking. Zij zien daarvan al verschillende voorbeelden in de adviespraktijk van de laatste jaren. Ze zien goede mogelijkheden dit verder te ontwikkelen en voorzien verschillende modaliteiten voor samenwerking in de toekomst. Samenvoegen van raden wordt als weinig zinvol gezien en zou afbreuk doen aan de kwaliteit van de advisering. De algemeen secretarissen hebben eens per kwartaal een overleg waarin lopende zaken worden besproken en ervaringen worden uitgewisseld. Gelet op de optredende raakvlakken is er daarnaast sinds 1997 een geregeld overleg tussen de voorzitters en algemeen secretarissen van de Raad voor het Landelijk Gebied, de Raad voor Verkeer en Waterstaat en de VROM-raad. Dit overleg heeft ook in 2004 plaatsgevonden.

3.4 Andere externe contacten

Leden van de VROM-raad en medewerkers van het secretariaat werden in 2004 regelmatig uitgenodigd om hun visie uiteen te zetten bij verschillende gelegenheden. Zo waren ze aanwezig bij verschillende expert meetings, zoals die over de toekomst van de Veenkoloniën en over stedelijke vernieuwing na 2010. Ze participeerden ook in begeleidingscommissies zoals die van het onderzoek Segregatie – Integratie van de Erasmusuniversiteit voor het ministerie van VROM en droegen hun steentje bij aan de interne discussies op departementen zoals bij Economische Zaken over het toekomstig energiebesparingsbeleid. Verder waren er ook regelmatig verzoeken om lezingen te geven, onder andere tijdens het Nationaal congres Woningcorporaties, bij een discussiebijeenkomst van het projectbureau Zuidplaspolder en bij diverse bijeenkomsten en congressen rond het thema Buiten Bouwen en het thema Ontwikkelingsplanologie.

3.5 Internationale activiteiten

In Europa bestaat een netwerk van adviesraden: 'The Network of European Environment and Sustainable Development Advisory Councils (EEAC)'. In 2004 is de samenwerking met buitenlandse adviesraden voortgezet door het uitwisselen van kennis en ervaringen over de aanpak van duurzaamheidsvraagstukken. Deze samenwerking is er wat betreft de VROM-raad tot nu toe primair op gericht de advisering aan de eigen nationale overheid te verbeteren. Sommige raden zien gezamenlijke advisering aan de Europese Commissie als belangrijk doel. Vanuit Nederland nemen naast de VROM-raad de Raad voor Ruimtelijk, Milieu- en Natuuronderzoek, de Raad voor het Landelijk Gebied en de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid deel aan dit samenwerkingsverband. Het netwerk wordt ondersteund vanuit een coördinatiepunt dat sinds 1 januari 2002 is gehuisvest bij de Raad voor het Ruimtelijk, Milieu- en Natuuronderzoek in Den Haag. De internationale conferentie van dit netwerk jaar vond plaats in oktober in Berlijn. Het thema was 'Towards a European Marine strategy'. Vanuit de VROM-raad hebben de heer drs. F.

H.van der Veen (voorzitter) en de heer drs. A.F. van de Klundert (algemeen secretaris) aan de conferentie deelgenomen. Het thema voor 2005 is biodiversiteit.

Bijlage 1 Samenstelling raad en secretariaat

Samenstelling raad per 31 december 2004:

Leden

drs. F.H. van der Veen,
voorzitter vanaf 1-3-2004
mr.drs. L.C. Brinkman,
voorzitter Algemeen Verbond Bouwbedrijf (AVBB)
mevr. H.M.C. Dwarshuis-van de Beek,
gedeputeerde Provincie Zuid-Holland, portefeuille: Water, Internationale betrekkingen
(waaronder Europa), Deltrametropool, Zuidvleugel, Regio en Streekplan Zuid-Holland Oost
prof.dr. R. van Engelsdorp Gastelaars,
hoogleraar Sociale Geografie, Universiteit van Amsterdam
ir. J.J. de Graeff,
Algemeen directeur Vereniging Natuurmonumenten; waarnemend voorzitter VROM-raad van
1-1-2004 tot 1-3-2004
prof.dr. W.A. Hafkamp,
hoogleraar Milieukunde, Erasmus Universiteit Rotterdam; lid van de Raad voor Verkeer en
Waterstaat
mevr. prof.mr. J. de Jong,
hoogleraar Onroerend-goedrecht, Technische Universiteit Delft; waarnemend voorzitter
VROM-raad van 1-1-2004 tot 1-3-2004
mevr. M.C. Meindertsma,
beleidsadviseur stedelijke ontwikkeling; adviseur SFB vastgoed; lid Eerste Kamer
mevr. drs. A. Rijckenberg,
adviseur ruimtelijke ordening en stedelijke ontwikkeling
mevr. prof.dr.ir. I.S. Sariyildiz,
hoogleraar Technisch ontwerp en informatica, Technische Universiteit Delft
prof.dr.ir. J. van der Schaar,
directeur van het RIGO; buitengewoon hoogleraar Volkshuisvesting, Universiteit van
Amsterdam
ir. D. Sijmons,
directeur van H+N+S Landschapsarchitecten B.V.; rijksadviseur Landschap in samenwerking
met de Rijksbouwmeester
prof.dr. P. Tordoir,
directeur strategie bij de Kamer van Koophandel te Amsterdam; bijzonder hoogleraar aan de
Universiteit van Amsterdam
prof.dr. W.C. Turkenburg,
hoogleraar Natuurwetenschap en Samenleving, Universiteit Utrecht
drs. T.J. Wams,
directeur Natuurbeheer Vereniging Natuurmonumenten

Samenstelling raad per 1 januari 2005:

Leden

mr. H.M. Meijdam,
voorzitter; burgermeester van Zaanstad

prof.dr. P.J. Boelhouwer,
wetenschappelijk directeur van het OTB in Delft
mw. drs. C.F. van Dreven,
directeur van woningcorporatie Woonplus te Schiedam
prof.dr. M.A. Hajer,
hoogleraar Bestuur en Beleid aan de Universiteit van Amsterdam
mw. dr. M.W. Hofkes,
milieu-econoom aan de Universiteit van Amsterdam
prof.dr.ir. J.T. Mommaas,
hoogleraar 'leisure'-studies te Tilburg
ir. A. Reijndorp,
zelfstandig adviseur op het terrein van stedelijk onderzoek
mw. drs. A. Rijckenberg,
adviseur ruimtelijke ordening en stedelijke ontwikkeling
mr. H.C.F. Smeets,
directievoorzitter Vesteda-groep
mw. M.A.J. van der Tas,
loco-burgemeester en wethouder te Apeldoorn
ir. S. Thijsen,
voorzitter raad van bestuur Grontmij NV
prof.dr. P. Tordoir,
directeur beleidsadviesing en regiostimulering van de Kamer van Koophandel Amsterdam;
hoogleraar Economische Geografie en Planologie aan de Universiteit van Amsterdam
mw. drs. P.J.L. Verbugt,
oud-Kamerlid en woordvoerder ruimtelijke ordening van de VVD-fractie
prof.mr. J.M. Verschuuren,
hoogleraar Europees en internationaal milieurecht bij het Centrum voor
Wetgevingsvraagstukken in Tilburg
prof.dr.ir. C. Zoeteman,
hoogleraar duurzaamheidsvraagstukken in Tilburg

Waarnemers

drs. T.H. van Hoek,
onderdirecteur, Centraal Planbureau
prof.ir. N.D. van Egmond,
directeur Milieu, Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM); hoogleraar
Milieukunde, Universiteit van Utrecht
mr. N.R. van Ravesteyn,
plv directeur, Ruimtelijk Planbureau
dr. V. Veldheer,
hoofd onderzoeksgroep Leefomgeving en Wonen, Sociaal en Cultureel Planbureau
Algemeen secretaris
drs. A.F. van de Klundert

Medewerkers secretariaat (per 31 december 2004)

mw. ir. D. Blom,
projectmedewerker

mw. C. de Booi,
projectassistent
mw. A.M.H. Bruines,
projectassistent
mw. mr. M.C.J. van Diepen,
projectleider
mw. J. Floridas,
hoofd bedrijfsbureau
mw. A.M. Gani-Batubara,
managementassistent
mw. drs. M.P. Hoogbergen,
senior projectmedewerker
mw. A. Jahangier,
administratief medewerker
mw. ir. S.P.L. Kessels-Tonino,
senior projectmedewerker
ir. A.P. Nieuwenstein,
senior projectmedewerker
mw. E.M. Nooitmeer,
managementassistent
ir. P.W.F. Petrus,
projectleider
mw. S. Post,
medewerker PIOFAH
mw. P. van Schie,
medewerker DIV
mw. mr. I.P. Sievers,
senior projectleider
dr. V.J.M. Smit,
senior projectleider en plv. algemeen secretaris
mw. J. Verhulst,
hoofd bedrijfsbureau
ir. A.J.F. de Vries,
senior projectleider
mw. C.I.A. de Vries,
projectassistent
mw. ir. T.T. van der Werff,
projectleider
mw. J.M.C. Zijlstra,
medewerker financiën/managementassistent

In de loop van 2004 hebben de volgende personen het secretariaat verlaten:

drs. H. Dijkman,
projectleider
drs. P.A. van Driel,
senior projectmedewerker
ir. J.J.H. Egberts,
senior projectmedewerker
mw. A.J.C.M. de Vette,
projectassistent

Bijlage 2 Publicaties van de raad (per 31 december 2004)

Adviezen

Grondexploitatieheffing

April 1997 (briefadvies, zonder nummer)

Interim-advies Scheiding wonen en zorg

Oktober 1997 (Advies 001, in afstemming met de Raad voor Volksgezondheid en Zorg)

Advies over Wonen met zorg

Januari 1998 (Advies 002, in afstemming met de Raad voor Volksgezondheid en Zorg)

Advies over het concept Europees Ruimtelijk Ontwikkelingsperspectief (EROP)

Januari 1998 (Advies 003)

Advice on the Draft European Spatial Development Perspective

(Advice 003E)

Advies voor het Nationaal Milieubeleidsplan (NMP3)

Juli 1997 (Advies 004)

Stedenland-Plus; advies over 'Nederland 2030 - Verkenning ruimtelijke perspectieven' en de 'Woonverkenningen 2030'

April 1998 (Advies 005)

City Land-Plus; advice on 'Netherlands 2030 - an Exploration of Spatial Scenarios' and 'Housing Scenarios 2030'

(Summary advice 005E)

De sturing van een duurzame samenleving; advies over de sturing van het leefomgevingsbeleid

April 1998 (Advies 006)

Managing policy for a sustainable society

English summary (006E)

Advies over het derde Nationaal Milieubeleidsplan

Mei 1998 (Advies 007)

Advies over de Ontwerpnota Stedelijke Vernieuwing

Mei 1997 (Advies 008)

Naar een duurzamer ruimtelijk-economische structuur; advies over de ruimtelijk-economische structuurversterking van Nederland

Juni 1998 (Advies 009)

Transitie naar een koolstofarme energiehuishouding; advies ten behoeve van de Uitvoeringsnota Klimaatbeleid

December 1998 (Advies 010)

Transition to a low-carbon energy economy; advice for the Climate Policy Implementation Document, (Advice 010E)

Corridors in balans: Van ongeplande corridorvorming naar geplande corridorontwikkeling

Januari 1999 (Advies 011)

Advies Leefomgevingsbalans
Januari 1999 (Advies 012, briefadvies)

Stad en wijk: verschillen maken kwaliteit. Visie op de Stad
April 1999 (Advies 013)

Wonen, beleid en legitimiteit
Juni 1999 (Advies 014)

Sterk en mooi platteland. Strategieën voor de landelijke gebieden
Juli 1999 (Advies 015)

Mondiale duurzaamheid en de ecologische voetafdruk
September 1999 (Advies 016)
Global Sustainability and the Ecological Footprint
(Advice 016E)

Mobiliteit met beleid
November 1999 (Advies 017)

Huurbeleid met contractvrijheid
December 1999 (Advies 018)

Nederland in het Europese milieu. Advies over differentiatie in het Europese Milieubeleid
December 1999 (Advies 019)
Dit advies is vertaald in het Engels, Duits en Frans.

Het instrument geslepen. Voorstellen voor een herziene WRO en voor betere kostenverdeling bij grondexploitatie
Maart 2000 (Advies 020)

Op weg naar het NMP4. Advies over De agenda van het NMP4
Mei 2000 (Advies 021)

Betrokken burger, betrokken overheid. Reactie VROM-raad op de ontwerp-Nota Wonen.
September 2000 (Advies 022)

Dagindeling geordend
September 2000 (Advies 023)

Ontwerpen aan Nederland. Architectuurbeleid 2001-2004
Februari 2001 (Advies 024, briefadvies)

Verscheidenheid en samenhang: stedelijke ontwikkeling als meervoudige opgave. Visie op de stad 2
April 2001 (Advies 025)

Kwaliteit in ontwikkeling. Interimadvies over de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening
April 2001 (Advies 026)

Aandachtspunten voor de 'Nationale strategie voor duurzame ontwikkeling'
Juni 2001 (Resultaat van de adviesradenconferentie in het kader van de nationale strategie voor duurzame ontwikkeling)

Denklijnen voor het Noorden en overig Nederland. Advies over een snelle verbinding tussen het Noorden en de Randstad

Juli 2001 (Advies 027, in samenwerking met de Raad voor Verkeer en Waterstaat)

Waar een wil is, is een weg. Advies over het NMP4

Oktober 2001 (Advies 028)

Kwaliteit in ontwikkeling: uitwerking stedelijke netwerken, contouren en instrumenten.

Vervolgadvies over de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening

Oktober 2001 (Advies 029)

Grotestedenbeleid, voortzetten en verbouwen. Advies over grotestedenbeleid

Oktober 2001 (Advies 030)

Plannen met visie. Advies over het Voorontwerp Fundamentele Herziening Wet op de Ruimtelijke Ordening

November 2001 (Advies 031)

Smaken verschillen: multicultureel bouwen en wonen

Maart 2002 (Advies 032)

Impuls voor ruimtelijke investeringspolitiek; advies naar aanleiding van de (ICES-) investeringsimpuls 2002

Juni 2002 (Advies 033)

Minder blauw op straat? Advies over regionaal waterbeheer en ruimtelijke ordening in de 21^e eeuw

September 2002 (Advies 034)

Haasten en onthaasten in de stedelijke herstructurering; Advies over de herstructurering van stedelijke woonmilieus

November 2002 (Advies 035)

Milieu en Economie: Ontkoppeling door Innovatie

December 2002 (Advies 036)

Verantwoorde risico's, veilige ruimte

Juni 2003 (Advies 037, in samenwerking met de Raad voor Verkeer en Waterstaat)

Omgaan met overmaat. De vermogens van de woningcorporaties als sturingsopgave

September 2003 (Advies 038)

Gereedschap voor Ruimtelijke Ontwikkelingspolitiek

April 2004 (Advies 039)

Buiten Bouwen

Mei 2004 (Advies 040)

Advies over de Nota Ruimte

Juni 2004 (Advies 041)

'Meerwerk'. Advies over de landbouw en het landelijk gebied in ruimtelijk perspectief

Oktober 2004 (Advies 042)

Nederlandse steden in internationaal perspectief: profileren en verbinden
Oktober 2004 (Advies 043)

Op eigen kracht. Eigenwoningbezit in Nederland
November 2004 (Advies 044)

Energietransitie: klimaat voor nieuwe kansen
December 2004 (Advies 045, in samenwerking met de Algemene Energieraad)

Essaybundel
December 2004 (zonder nummer)

Achtergrondstudies

NMP3 en de perspectieven van de vermistingsproblematiek; analyse, verwachtingen en opties
Mei 1998 (Achtergrondstudie 001)

Verhandelbare CO₂-emissierechten
April 1998 (Achtergrondstudie 002)

Evaluatie verzuring in het NMP3; verzuringsbeleid op de lange baan?
Mei 1998 (Achtergrondstudie 003)

NMP3 Thema klimaat: een kritische analyse van het probleemveld, de beleidsdoelstellingen en de maatregelen
April 1998 (Achtergrondstudie 004)

Essays ruimtelijk-economische structuurversterking
Juni 1998 (Achtergrondstudie 005)

De schoonheid van het platteland. Vier essays over de kwaliteit van het Nederlandse cultuurlandschap
1999 (Achtergrondstudie 006)

Studies ten behoeve van het VROM-raadsadvies 'Mobiliteit met beleid'
2000 (Achtergrondstudie 007)

Tussen feit en fictie: verkenning van ontwikkeling in de informatie- en communicatietechnologie en de mogelijke gevolgen voor het beleid inzake wonen, ruimtelijke ordening, milieu en mobiliteit
Maart 2001 (Achtergrondstudie 008)

Duurzame stedelijke ontwikkeling. Achtergrondstudie bij het advies 'Verscheidenheid en samenhang' Visie op de stad 2
April 2001 (Achtergrondstudie 009)

NMP4 onder de loep: Kritische analyse van de aanpak van de zeven milieuproblemen uit het NMP4
2001 (Achtergrondstudie 010)

Aan de overkant van het water wonen ook mensen, verslagen van vier rondetafelgesprekken over water in de regio
2002 (Achtergrondstudie 011)

Enkele aansprakelijkheidsvraagstukken in relatie tot waterbeheer 21^e eeuw
2002 (Achtergrondstudie 012)

Studies ten behoeve van het VROM-raadsadvies Impuls voor ruimtelijke investeringspolitiek
2002 (Achtergrondstudie 013)

Risico's en veiligheid. Een historische schets
2003 (Achtergrondstudie 014)

Essays ruimtelijke ontwikkelingspolitiek
2004 (Achtergrondstudie 015)

Essays Nederlandse steden in internationaal perspectief
2004 (Achtergrondstudie 016)